

Läroverkens utveckling i Sverige

Författare:

Sven Salin

Läroverkens föregångare var lärdomsskolan som uppstod under medeltiden. Boklig bildning ansågs då behövas enbart av präster och de fåtal adelsmän som var ämbetsmän i riket. I lärdomsskolans skolordning var latin, kristendom och kyrkosång huvudämnena. I 1649 års skolordning blev huvudämnena latin, grekiska, hebreiska och teologi. Frågan om latinämnet och "latinskolan" har varit levande långt in på nittionhundratalet.

Medeltiden

De första skolorna grundades av klostren. För att tillgodose kyrkans behov av präster och andra funktionärer inrättades i stiftsstäderna särskilda prästutbildningsanstalter, s.k. katedralskolor eller domskolor. Undervisningen var ganska elementär och omfattade framför allt läsning, skrivning, latin, kristendomskunskap och sång. Även om det senare stadiet av katedralskolan var ett slags prästseminarium med undervisning i bl.a. liturgi och predikan, krävdes i regel att studenterna fullbordade sin utbildning vid något utländskt universitet, t.ex. i Bologna, Paris, Prag eller Tyskland.

1500-talet

Den svenska nationalstaten skapades av Gustav Vasa. Efter reformationen och kyrkans förstatligande kom också den kyrkliga skolorganisationen under statens ledning. För att bygga upp Sverige och genomföra reformationen behövde Gustav Vasa utbildat folk både för förvaltningen, kyrkan och näringslivet. Det gällde bl.a. att omskola det svenska folket i religiöst avseende. Till sin hjälp hade Gustav ett antal skolor i de gamla stiftsstäderna, men han inrättade också flera nya skolor. Dessutom kom boktryckarkonsten väl till pass genom att möjliggöra spridningen av Bibeln och Luthers lilla katekes.

Både 1541 och 1571 års kyrkoförordningar innehöll särskilda avsnitt om skolan. Genom Johan III:s förordning 1571 reglerades den svenska lärdomsskolan som en produkt av två inflytelserika kulturströmningar: reformationen och humanismen. Kristendomskunskap och latin var de centrala ämnena, och målsättningen var kristen fromhet och klassisk bildning.

1600-talet

Under 1600-talet blev Sverige en stormakt, och det krävdes dugliga ämbetsmän, jurister och diplomater för att förvalta detta rike. Det är nu som Sverige får den organisation med län, hovrätter och självständiga ämbetsverk, som blivit bestående ända till idag. Uppsala universitet rustades upp, och nya universitet inrättades i Dorpat, Åbo och Lund.

Genom 1649 års skolordning skapades den nya enhetliga gymnasieorganisationen. Gymnasier hade tidigare inrättats i bl.a. Västerås (1623), Strängnäs (1626) och Linköping (1627), men dessa fungerade i hög grad som akademier med högre utbildning, föreläsningar och disputationer. I den nya skolordningen slogs fast, att gymnasiet som var fyraårigt skulle ha sin plats mellan trivialskolan (en grundutbildning) och akademien.

1700-talet

Stormaktsväldet föll samman, den sociala strukturen förändrades och en politiskt, socialt och kulturellt medveten medelklass tillkom. Tron på förnuftet, upplysningsidéer och den begynnande sekulariseringen ledde till frigörelsetendenser från den ortodoxa kyrkan. Intresset för naturvetenskap ökade med förebilder som Linné och Scheele. Seklet präglades av en utilistisk anda, och det företogs åtskilliga resor till fjärran länder.

Det pågick en livlig pedagogisk debatt, och 1745 tillsattes en utredningskommitté, den s.k. uppfostringskommissionen, som ville förändra skolan i en mera praktisk riktning med ämnen såsom matematik, naturalhistoria, fysik, ekonomi och moderna språk. Men kommitténs arbete medförde dock inte några större förändringar för katedralskolor och gymnasier. Moderna språk infördes dock, och latinets ställning försvagades. Adeln och den högre medelklassen tillgodosåg sina utbildningsbehov i stor utsträckning genom informatorer, och ett stort antal privatskolor – även privata flickskolor – inrättades.

1800-talet

Grunden för det moderna, industrialiserade, demokratiskt styrda Sverige lades under 1800-talet. Landets befolkning mer än fördubblades från 2,3 till 5,1 miljoner år 1900 – trots en betydande emigration till Amerika. Den stora skolreformen var naturligtvis 1842 års folkskolestadga, som innebar en milstolpe i det svenska skolväsendets historia och ett stort kunskapslyft.

Norra Reals läroverk

En rikare differentiering av näringslivet och tillkomsten av nya arbetsuppgifter och yrkesgrupper krävde också nya utbildningar. Kampen kom att stå mellan konservativa företrädare för den gamla lärdomsskolan med latin och grekiska och den liberala linjen, som krävde större utrymme för naturvetenskap, ekonomi och moderna språk. En viss kompromiss uppnåddes 1849 genom skapandet av ett sammanhängande läroverk med möjlighet till befrielse från latin och grekiska. Därmed infördes i praktiken reallinjen – dock med begränsat värde, eftersom realstudenterna inte hade rätt att avlägga akademiska examina.

En väsentlig förändring för läroverken genomfördes 1862. Då flyttades studentexamen, som tidigare avlagts som inträdesexamen vid universiteten, till läroverken. Genom de skriftliga och muntliga proven med censorer fick studentexamen en enhetlig utformning över landet. En ny läroverksstadga utfärdades 1878, som var en ytterligare anpassning till de nya samhällsförhållandena. Då infördes den halvklassiska linjen utan grekiska men med mera engelska och matematik.

Under 1800-talet tillkom också en rad andra skolor för att motsvara nya utbildningsbehov, bl.a. de tekniska elementarläroverken och en rad högre flickskolor. Även folkhögskolan skapades för att tillgodose specifika utbildningsbehov i 1860-talets Sverige.

Läroverken 1900 – 1970

Omdaningen av det svenska näringslivet och samhället fortsatte på 1900-talet och skapade nya utbildningsbehov. Läroverkens primära syfte var att förbereda för högre studier. Universitetens krav styrde därför i hög grad innehållet i läroverket. Latinet kom därför att ha en dominerande ställning ända till 1891, då realstudenter fick möjlighet att avlägga filosofiska examina.

Många ungdomar ville emellertid skaffa sig en läroverksutbildning utan tanke på högre studier. Detta ledde till att ungefär 75 procent av alla elever i läroverken avgick utan examen i slutet av 1800-talet. Vid sekelskiftet fördes därför en livlig diskussion om "latinherraväldet" och behovet av en mellanexamen, som var bättre anpassad till dessa elevers behov. Först 1904 kunde riksdagens båda kamrar enas om en genomgripande reform. Enligt 1905 års läroverksstadga delades läroverket in i en nedre latinfri del, realskolan, med en inriktning på en allmän medborgerlig bildning och en övre del, gymnasiet, som förberedelse för högre studier. Realskolan blev sexårig och gymnasiet fyraårigt. Övergången skedde från realskolans femte klass, och hela läroverket blev även i fortsättningen nioårigt. Realexamen infördes efter modell av studentexamen.

Därmed hade man skapat två parallella skolformer, realskola och folkskola. Debatten om parallellskolsystemet kom att pågå under hela första hälften av 1900-talet. Flera pedagoger och utbildningspolitiker, bl.a. Fridtjuv Berg och Värner Rydén, ville skapa en gemensam och sammanhållen bottenskola.

En viss anpassning till detta system skedde genom 1927 års skolreform. Den innebar att realskolan skulle vara antingen fyraårig och bygga på den sexåriga folkskolan eller femårig och bygga på folkskolans fjärde klass. Parallellskolsystemet kom därmed att bestå på de orter där realskolan var femårig. Det förstärktes, när folkskolan byggdes ut med ett sjunde och senare även ett åttonde år. I många kommuner utan läroverk inrättades i början av 1900-talet s.k. kommunala mellanskolor. Dessa var fyraåriga och byggde på den sexåriga folkskolan.

Parallelskolsystemet behandlades i ett antal utredningar under 1940-talet, och dessa resulterade i en försöksverksamhet med den nioåriga enhetsskolan under 50-talet. Med denna som utgångspunkt men framför allt med en stark politisk vilja att lösa problemet med parallella skolformer beslutade riksdagen 1962 om att införa den nioåriga obligatoriska grundskolan (Lgr 62). Den indelades i tre stadier, och högstadiet, som i årskurs 9 var indelat i olika linjer, skulle in princip ersätta realskolan och förbereda för studier i gymnasiet. Genom de följande grundskolreformerna, Lgr 69 och Lgr 80, avskaffades linjerna, och grundskolan blev alltmer enhetlig och sammanhållen. Realskolorna avvecklades successivt.

Gymnasier och fackskolor

Det differentierade gymnasiet som infördes 1927 kom i princip att bestå till mitten av 1960-talet. År 1953 infördes dock den allmänna linjen vid sidan av latin- och reallinjen. Tillvalssystemet avskaffades, och de tre linjerna delades i stället in i olika grenar i de två högsta ringarna.

De s.k. fackgymnasierna, handelsgymnasiet och det tekniska gymnasiet utvecklades både kvantitativt och kvalitativt under första hälften av 1900-talet. Av de ca 20 procent av en årskull som 1960 började i gymnasiet valde ca 80 procent det allmänna gymnasiet, ca 12 procent det tekniska gymnasiet och ca 8 procent handelsgymnasiet.

Genom 1964 års gymnasiereform fördes de tre olika gymnasierna samman till ett gymnasium med fem linjer – humanistisk, samhällsvetenskaplig, naturvetenskaplig, ekonomisk och teknisk. Den tekniska linjen kunde vara fyraårig – dock med möjlighet till avgång efter årskurs 3 – och de övriga linjerna var treåriga. I årskurs tre förekom på vissa linjer en uppdelning i grenar och/eller varianter. Genom 1964 års gymnasiereform avskaffades studentexamen (Sista examen genomfördes 1968). I stället infördes centrala prov och gymnasieinspektörer.

Studentexamen i Vänersborg 1964

Den tvååriga fackskolan konstruerades efter samma modell som gymnasiet. Den delades in i tre linjer, social, ekonomisk och teknisk, med vissa möjligheter till grendelning och differentiering.

Även yrkesutbildningen utreddes under 1960-talet av Yrkesutbildningsberedningen, vars förslag ledde till nästa stora reform 1968, införandet av gymnasieskolan.

Utvecklingen av den gymnasiala utbildningen 1970 – 2000

Efter att den obligatoriska nioåriga grundskolan införts, expanderade också den gymnasiala utbildningen kraftigt under 1960-talet. Röster höjdes för att införa även en s.k. mellanskola för alla. Det kom att ske genom 1968 års stora gymnasiereform, då gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan integrerades i en gemensam organisation, som kom att kallas gymnasieskola (Lgy 70). Gymnasiet och fackskolan fördes relativt oförändrade in i den nya organisationen, men yrkesskolan förändrades kraftigt. Den organiserades i ett antal tvååriga linjer och specialkurser – både ett- och tvååriga – fick mer av allmänna ämnen och blev mer yrkesförberedande än direkt yrkesutbildning.

Lågkonjunkturen och den höga ungdomsarbetslösheten under 1970-talet ledde till att praktiskt taget alla ungdomar fortsatte till någon form av gymnasial utbildning. Många var emellertid dåligt motiverade, vilket ledde till stora avhopp. En ny gymnasieutredning tillsattes 1976, och den presenterade sina förslag 1981, En reformerad gymnasieskola. Det riksdagsbeslut som fattades 1984 innebar inga större förändringar. I stället inleddes en försöksverksamhet och fortsatt utredningsarbete – särskilt av yrkesutbildningen genom Arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY).

Efter 15 år av utredande och försöksverksamhet samlade sig regeringen 1991 till en proposition Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Regeringen la senare också fram propositioner om nya läroplaner och ett nytt betygssystem. På basis av dessa propositioner fattade riksdagen 1993 beslut om den gymnasieskola, som i princip gäller än idag (Lpf 94). Besluten innebar i huvudsak följande:

- Gymnasieskolan organiseras i ett antal treåriga nationella program, specialutformade program och individuella program, och komvux sammanförs med gymnasieskolan
- Läroplanen (Lpf 94) och kursplanerna innehåller endast mål och riktlinjer, och organisation och innehåll bestäms lokalt
- Ett antal gemensamma ämnen, kärnämnen, införs i alla nationella och specialutformade program
- Gymnasieskolan blir kursutformad, och i stället för timplaner införs ett poängsystem med ett fastställt antal poäng för varje kurs, oavsett hur många timmar som används
- Ett nytt mål- och kursrelaterat betygssystem införs med centralt fastställda betygs-kriterier.

Omfattande kritik har riktats mot 1993 års gymnasieskola, framför allt att den är alltför teoretisk och inte ger tillräcklig yrkesutbildning. Det individuella programmet har fått en relativt stor omfattning, och en stor del av eleverna lämnar gymnasieskolan utan slutbetyg.

Den borgerliga regeringen tillsatte därför 2007 en ny gymnasieutredning, som i sitt slutbetänkande Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola (SOU 2008:27) föreslår en tydligare uppdelning mellan teoretisk utbildning, yrkesutbildning och lärlingsutbildning. En ny gymnasieskola kan bli verklighet 2010 eller 2011.

Källor

Gunnar Richardson, Svensk utbildningshistoria (Lund 1999)

Carle, Kinnander, Salin, Lärarnas Riksförbund 1884 – 2000 (Stockholm 2000)

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010.
För källreferens ange: Författare, Artikeltitle, www.lararnashistoria.se, 2010.